

знаходили своїх читачів як в Російській імперії, так і за її межами. Як пише професор І. Міхневич, «за вибором статей, які стосувалися переважно місцевих інтересів, і витонченістю видання альманах цей здобув загальне схвалення. Всі його екземпляри дуже швидко розкуповувалися і читалися з особливим задоволенням і користю»[3].

Список використаної літератури:

1. Витоки юридичної освіти в Одесі та її розвиток на юридичному факультеті імператорського університету. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ref911.ru/show_id=381599.html
2. Историческая записка о состоянии и действиях Ришельевского лицея с 20 июня 1841 по 20 июня 1842 года. — Одесса, 1842.
3. Михневич И. Исторический обзор сорокалетия Ришельевского лицея с 1817 по 1857 год. — Одесса, 1857. — 200 с.
4. Образование и устав Ришельевского лицея в Одессе. — СПб, 1818. — 88 с.
5. Обучение юриспруденции в Ришельевском лицее, Одесса / Правовые акты — Юриспруденция в России, теория и практика в XIX веке — Юридическая подготовка. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pravozakon.pro/obuchenie-yurisprudencii-rishelevskom-licee-odessa-yuridicheskaya-podgotovka.html>
6. Общий отчет, представленный его императорскому величеству по министерству народного просвещения за 1839 год // ЖМНП.—1840. — Часть 26, отделение I. — С. 67.
7. Синявська О.О. Заснування Одеської комерційної гімназії на початку XIX ст. / О.О. Синявська // Записки історичного факультету ОНУ. — 2012. — № 23. — С. 209-221.
8. Труба В.І. Юридична та економічна освіта на Півдні України (XIX-XX ст.) / В. І. Труба // Вісник ОНУ імені Мечникова. — 2012. — Т. 17. — Вип. 1/2 (16/17). — С. 7-17.

ЄФРЕМОВА НАТАЛЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАПОЧАТКУВАННЯ ВИКЛАДАННЯ ЦЕРКОВНОГО ПРАВА ЯК ЮРИДИЧНОЇ ДИСЦИПЛІНИ В ОДЕСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Як наука Церковне право в Європі продовжило своє оформлення в часи Середньовіччя, але в Російській імперії, як і всі юридичні науки, вона з'являється пізніше — на рубежі XVIII-XIX ст. Реформування духовних шкіл там активізували з 1808 року. Між іншим, за мету було

поставлено задачу проведення систематизації й збирання джерел церковного права. Однак, викладання й вивчення церковних законів у цей період носили переважно прикладний характер, без здійснення ґрунтовних наукових узагальнень.

1835 рік став важливим у розвитку науки Церковного (канонічного) права в Російській імперії, оскільки університетським статутом було впроваджено викладання цієї дисципліни на юридичних факультетах університетів. Тоді, викладання мало переважно богословський характер, що істотно ускладнювало інтеграцію церковного права до системи юридичних наук. Думка про необхідність викладання церковного права вперше була висловлена за царювання Федора Олексійовича Романова (1676–1682) в проєкті Статуту Московської слов'яно-греко-латинської академії, проте цей статут так і не був прийнятий. До цієї проблеми звертались різні духовні особи, але до початку XIX ст. ця справа в Російській імперії не рухалась.

Цікавим фактом в історії вищої юридичної освіти в Європі є і той факт, що юристам аж до останньої третини XVIII ст. надавався науковий ступень доктора обох прав (*Dr juris utriusque*), тобто цивільного та канонічного.

Слід погодитись із думкою І.А. Бальжик, яка вважає, що на розвиток церковного права як навчальної дисципліни в Російській імперії вплинув процес систематизації російського права, активно розпочатий за царювання Миколи I. Кодифікація права в імперії на початку XIX ст. не поширилась на церковне право, проте багато обставин вказували на потребу вирішення цього питання [1, с.64]. Так, між 1830–1840-ми роками було систематизовано більшу частину нормативно-правових актів, що стосувались церковного управління. Цей процес наочно продемонстрував брак фахівців-юристів в галузі церковного права. Тож не є дивним, що з'явилися пропозиції щодо введення церковного права в систему навчання богословів і юристів в Російській імперії. В той же час поживився розвиток науки церковного права. Нагадаємо, що Статутом для університетів 1835 р. в Російській імперії було запроваджено викладання церковного права на юридичних факультетах, але тільки для студентів-юристів православного віросповідання.

За прикладом світської вищої школи рухалась і духовна. Визначенням Святішого Синоду від 10 травня 1840 р. вивчення церковних законів, як окремої дисципліни було також запроваджено і в духовних академіях та семінаріях. Дещо пізніше архімандрит Гаврило в праці «Поняття про церковне право та його історія» (1844 р.) спробував визначити систему церковного права та дав короткий нарис його історії [2, с. 217].

Варто зазначити, що на початку 1860-х років з ініціативи М.І. Пирогова в суспільстві відбулася дискусія щодо доцільності обов'язкового викладання богослов'я у світських вищих навчальних закладах. Він пропонував замінити цю дисципліну на церковну історію та закріпити

її викладання на історико-філологічних факультетах, а для юридичних факультетів лишити виключно канонічне право [3, с. 165]. Однак, ці погляди не співпадали а ні з думкою вищого духовенства в Російській імперії в XIX ст., а ні з політикою царського уряду в галузі освіти. Тож пропозиції М.І. Пирогова щодо викладання богослов'я в університетах було проігноровано [4, с. 280-281].

До 1863 р. в багатьох університетах Російської імперії для викладання богословських наук було виділено одну кафедру, але з прийняттям нового загально-університетського Статуту в червні 1863 р. при університетах мали бути засновані ще дві кафедри – церковної історії, що мала увійти до складу історико-філологічного факультету, та церковного законодавства, яка передбачалась на юридичних факультетах [5]. Проте їх відкриття відклалося, оскільки фінансування процесу запровадження цих кафедр за новим статутом передбачалося лише у 1867 р., не вистачало також відповідних професорсько-педагогічних кадрів та підручників [6, а. 3].

На час відкриття Новоросійського університету в Одесі 1865 р., там діяла тільки одна кафедра – богослов'я, яка не входила до жодного з факультетів, бо сама дисципліна «Богослов'я» була обов'язковою для студентів усіх факультетів. Вивчаючи листування Юридичного факультету з Радою університету за лютий 1866 р. ми знайшли цікаві матеріали, які свідчать про труднощі організації викладання церковного права на юридичному факультеті на початковому етапі його становлення. В листуванні зазначалось, що «... хотя до Устава 1863 года особой кафедры Церковного законоведения на Юридическом факультете не полагалось, но тем не менее Церковное законоведение было предметом факультетского преподавания и составляло один из необходимых для приобретения 1-й ученой степени предметов факультетского испытания...» [6, а. 3]. Тож студенти юридичного факультету вивчали цю дисципліну з 1865 р. ще до створення окремої кафедри при університеті.

З подальшим розвитком університету, між 1866 та 1867 роками на юридичному факультеті було засновано кафедру церковного права, яку слід розглядати як похідну від кафедри Богослов'я. Стосовно її заснування збереглося небагато інформації. Так, наприклад, вимоги до викладачів церковного права було викладено у листі Ради Новоросійського університету від 17.01.1873 р. до Міністра Народної освіти: «Церковное законоведение, по существу своему, прежде всего есть наука юридическая, для разработки и изложения которой необходимо такое же отношение к ее материалам, какое свойственно вообще разработке и изложению наук юридических. Для приведения материалов церковного законоведения к научному юридическому значению необходимы юридические приемы, юридический способ доказательств, юридический метод изложения. Но находясь по существу своему в ряду наук юридических, церковное законоведение, в то же время, стоит в связи с наукою богословскою, и при разработке и изложении ею

должны быть принимаемы в основание догматы вероучения и истины нравоучения православной церкви. По сему преподаватель церковного права должен быть юрист, получивший общее юридическое образование, но обладающий вместе с тем достаточными для науки церковного законоведения познаниями в богословской науке и приобретший специальные ученые степени по юридическому факультету» [7, с. 74].

Наведений фрагмент документу було покладено до загальної концепції створення кафедри церковного права при юридичному факультеті Новоросійського університету, першим завідувачем якої став екстраординарний професор Новоросійського Імператорського Університету Олексій Степанович Павлов [8, с. 156–158]. Згідно наказу Міністра Народної освіти № 2 від 31 січня 1870 р. екстраординарного професора Казанського університету О.С. Павлова було переведено на кафедру канонічного права університету в Одесі з затвердженням його у званні ординарного професора з 9 вересня 1869 р. [6, а. 42 зв.].

Перше систематичне викладення курсу церковного права без історичного нарису, здійснив професор Київського університету, якого вважають одним із зачинателів трансформації духовно-богословської традиції у світсько-філософську – протоієрей І. М. Сковрцов у праці «Записки по церковному законоведенью» (1848 р.). Невдовзі Синод доручив переробити цю працю як посібник для всіх вищих навчальних закладів [9, с. 278]. В цій праці І. М. Сковрцов зазначив, що: «церковное законоведение он всегда признавал и признает нужным для всякого просвещенного христианина» [10, с. 546]. Праці І. М. Сковрцова окреслили шлях розвитку викладання і наукового дослідження церковного права на багато років вперед. Його безперечною заслугою є створення однієї з перших в Україні програм викладання церковного законодавства у ВНЗ, яка стала орієнтиром для багатьох наступних поколінь освітян і науковців, що працювали у царині церковного права в Україні та поза її межами.

Підсумовуючи зазначимо, що Статут 1863 р. відкрив нові можливості для розвитку церковного права, як навчальної дисципліни, так і науки. На юридичних факультетах відкривались спеціальні кафедри, а викладання переводилось з богословської в юридичну площину, що визначило появу фундаментальних досліджень з центральних розділів церковного права.

Нагальною потребою в той момент стає підготовка наукових кадрів у даній галузі. І такі учені незабаром з'явилися і в Одесі. Назвемо лише деякі найвідоміші імена професорів церковного права, які працювали в Новоросійському університеті, це О.С. Павлов, О.М. Кудрявцев, О.І. Алмазов, О.П. Доброклонський, О.І. Покровський. Багато хто з них вів плідну науково-дослідну та публіцистичну діяльність. Але з приходом до влади більшовиків, кафедру богослов'я було ліквідовано ще до ліквідації університету, а більшу частину фахівців з церковного права – репресовано.

Список використаної літератури:

1. Бальжик І.А. Церковне право як юридична дисципліна у вітчизняній правовій традиції / І.А. Бальжик // Актуальні проблеми держави і права. — № 51, 2009. — С. 62-67.
2. Дорская А. А. Церковное право в системе юридического образования России конца XVIII — начала XX вв. / А. А. Дорская // Правоведение. — 2005. — № 3. — С. 213 — 227.
3. Дианова Н. Н. Профессор Михаил Карпович Павловский (к 150-летию Одесского национального университета имени И. И. Мечникова) / Н.Н. Дианова // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. Вип. 12. 2014 р. — С. 159-168.
4. Діанова Н. М. Внесок вишого православного духовенства Південної України у розвиток історичної науки і освіти (кінець XVIII — початок XX ст.) : моногр. / Н. М. Діанова. — Одеса: Фенікс, 2012. — 319 с.
5. Общий устав Императорских Российских университетов от 18 июня 1863 года // Журнал Министерства народного просвещения. — 1863. — Ч. 119. — С. 23-63.
6. ДАОО. — Ф. 45. — Оп. 11. — Спр. 25. «О ходотайстве ф-в историко-филологического и юридического о замещении кафедр церковной истории и церковного законоведения магистрами духовных академий». — Арк. 3.
7. Бальжик И. А. Отношения государства и церкви: «Симфония властей» : монография / И.А. Бальжик — Одесса : «Фенікс», 2015. — 192 с.
8. Професори Одеського (Новоросійського) університету: біографічний словник: у 4 т. — Одеса: Астропринт, 2000. — Том 2. — С. 156—158.
9. Аскоченский В. И. История Киевской Духовной академии, по преобразовании ее в 1819 году / В.И. Аскоченский — Спб. : Тип. Эдуарда Веймара, 1863. — 292 с.
10. Черкас А. Скворцов Иоан Михайлович // Русский биографический словарь. — Т. XVIII. — СПб., 1904. — С. 546.

КОРНИЕНКО ИРИНА ВАЛЕРЬЕВНА

Национальный университет “Одесская юридическая академия”,
доцент кафедры истории государства и права,
кандидат юридических наук

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ БИБЛИОТЕКИ РИШЕЛЬЕВСКОГО ЛИЦЕЯ И ФОРМИРОВАНИЕ ЕЕ КНИЖНОГО ФОНДА

Предметом данного исследования является так называемая основная библиотека, которая была главным книгохранилищем Ришельевского лицея. Вплоть до 1855/1856 учебного года наряду с ней существовали библиотека Института восточных языков, студенческая библиоте-